

Radu Popica

**Centrul artistic Braşov
de la origini până în contemporaneitate.
Artele plastice
(sec. XV-XX)**

EDITURA
MUZEULUI DE ARTĂ BRAŞOV

Consiliul Județean
Brașov

MUZEUL DE ARTĂ
BRAȘOV

Radu Popica

Centrul artistic Brașov
de la origini până în contemporaneitate.
Artele plastice (sec. XV-XX)

MEB
EDITURA
MUZEULUI DE ARTĂ BRAȘOV

BRAȘOV | 2022

Dr. Radu Popica, Centrul artistic Braşov de la origini până în contemporaneitate. Artele plastice (sec. XV-XX), Editura Muzeului de Artă Braşov, 2022

Volum finanţat de Consiliul Judeţean Braşov

Mulţumesc celor care m-au sprijinit şi îndrumat în cercetarea întreprinsă:

Gernot Nussbächer, Thomas Şindilariu, Bernard Heigl, Dr. Ágnes Ziegler, Dr. Bogdan-Florin Popovici, Pr. Prof. Dr. Vasile Oltean, Pr. Dr. Sebastian Pârvu, Dr. Ruxandra Nazare, Dr. Valer Rus, Nicolae Pepene, Carmen Moruz, Dr. Irina Mastan, Manfred Wittstock, Wolfgang Wittstock, Dr. Gudrun-Liane Ittu, Dr. Iulia Mesea, Dr. Sunhild Galter, Dr. Ciprian Firea, Sebastian Crişan, Marius Joachim Tătaru

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

POPICA, RADU

Centrul artistic Braşov de la origini până în contemporaneitate - Artele plastice (sec. XV-XX) / Radu Popica. - Braşov : Editura Muzeului de Artă Braşov, 2022

Conţine bibliografie. - Index

ISBN 978-606-8735-17-7

73

Corectură: Drd. Andrea Pocol, Simona Tătaru

Fotografii: Radu Tătaru (Muzeul de Artă Braşov), Alexandru Olănescu (Muzeul Naţional Brukenthal Sibiu), Costin Miroi, Marius Preda (Muzeul Naţional de Artă al României), Feleki István (Muzeul de Artă Cluj-Napoca), Udvardi Árpád (Biserica Evanghelică C. A. din România - Parohia Braşov), Sántha Imre Géza (Muzeul Naţional Secuiesc Sfântu Gheorghe)

© Muzeul de Artă Braşov, © Muzeul Naţional Brukenthal Sibiu, © Muzeul Naţional de Artă al României, © Muzeul de Artă Cluj-Napoca, © Biserica Evanghelică C. A. din România - Parohia Braşov, © Siebenbürgische Museum Gundelsheim,

© Muzeul „Casa Mureşenilor” Braşov, © Serviciul Judeţean Braşov al Arhivelor Naţionale, © Muzeul Naţional Secuiesc Sfântu Gheorghe, © Biserica Sfântul Nicolae, Şcheii Braşovului, © Parohia „Sfânta Treime” Cetate, Braşov, © Ioan Vlad, Braşov, © Ioan Georgescu, Braşov

DTP Design: Radu Tătaru

Coperta: Sigismund Rósa, Braşovul la 1790, gravură în aramă (reproducere după Das Burzenland, III, 1928)

Profesorilor mei, Prof. univ. dr. Nicolae Sabău și
Conf. dr. Gheorghe Mândrescu, cu recunoștință

În amintirea lui Gernot Nussbächer și a Majei Philippi,
istorici cu mari contribuții la cunoașterea trecutului Brașovului

Domnului Pr. Prof. Dr. Vasile Oltean, erudit istoric, pasionat de istoria
Șcheilor Brașovului

*Am văzut mai departe, asemenea unui pitic aflat
pe umerii unor uriași.* (după Bernard de Chartres, sec. XII)

CUPRINS

	Prolegomene la o istorie a centrului artistic Braşov (sec. XV-XX)	8
I.	Începuturile oraşului Braşov (sec. XIII-XIV)	12
II.	Centrul artistic Braşov în secolele XV-XVI	20
	II.1. <i>Braşovul în secolele XV-XVI</i>	20
	II.2. <i>Arta plastică braşoveană în secolele XV-XVI</i>	42
	II.2.1. Artiştii activi la Braşov în secolele XV-XVI	42
	II.2.2. Pictura de şevalet	51
	II.2.3. Pictura murală	53
	II.2.4. Sculptura	57
	II.3. <i>Artele minore</i>	59
	II.4. <i>Legăturile artistice ale Braşovului cu Ţara Românească şi Moldova</i>	60
	II.5. <i>Centrul artistic Braşov în secolele XV-XVI</i>	61
III.	Centrul artistic Braşov în secolele XVII-XVIII	62
	III.1. <i>Braşovul în secolele XVII-XVIII</i>	62
	III.2. <i>Arta plastică braşoveană în secolele XVII-XVIII</i>	77
	III.2.1. Artiştii activi la Braşov în secolele XVII-XVIII	77
	III.2.2. Pictura de şevalet	83
	III.2.3. Pictura în miniatură	89
	III.2.4. Pictura pe sticlă	90
	III.2.5. Pictura decorativă	91
	III.2.6. Pictura murală	92
	III.2.7. Sculptura	96
	III.3. <i>Artele minore</i>	103
	III.4. <i>Legăturile artistice ale Braşovului cu Ţara Românească şi Moldova</i>	103
	III.5. <i>Centrul artistic Braşov în secolele XVII-XVIII</i>	105
IV.	Centrul artistic Braşov în secolul XIX	106
	IV.1. <i>Braşovul în secolul XIX</i>	106
	IV.2. <i>Arta plastică braşoveană în secolul XIX</i>	112
	IV.2.1. Artiştii activi la Braşov în secolul XIX	112
	IV.2.2. Direcţii şi tendinţe stilistice în cadrul artei braşovene din secolul XIX	127
	IV.3. <i>Învăţământul artistic</i>	132
	IV.4. <i>Viaţa artistică</i>	133
	IV.4.1. Activitatea expoziţională	134
	IV.4.2. Reflectarea vieţii artistice în presă	136

IV.5. <i>Preocupări privind monumentele de for public</i>	138
IV.6. <i>Centrul artistic Braşov în secolul al XIX-lea</i>	139
V. <i>Centrul artistic Braşov în preajma anului 1900 (1889-1917)</i>	140
V.1. <i>Braşovul în preajma anului 1900</i>	140
V.2. <i>Viaţa artistică</i>	142
V.2.1. <i>Activitatea expoziţională</i>	142
V.2.2. <i>Repere privind critica şi cronica de artă</i>	148
V.2.2.2. <i>Cotidienele</i>	148
V.2.2.3. <i>Revista „Die Karpathen”</i>	150
V.3. <i>Popularizarea artelor plastice şi învăţământul artistic</i>	151
V.4. <i>Arta plastică în colecţii muzeale</i>	155
V.5. <i>Monumentele de for public</i>	157
V.6. <i>Arta plastică braşoveană în preajma anului 1900</i>	161
V.6.1. <i>Artiştili braşoveni din preajma anului 1900</i>	161
V.6.2. <i>Organizarea vieţii artistice</i>	167
V.6.3. <i>Direcţii şi tendinţe stilistice în cadrul artei braşovene din preajma anului 1900</i>	171
V.6.4. <i>Primul Război Mondial în creaţia artiştilor braşoveni</i>	192
V.7. <i>Participarea artiştilor braşoveni la viaţa artistică din alte centre artistice</i>	195
V.7.1. <i>Participarea artiştilor braşoveni la viaţa artistică a Transilvaniei</i>	195
V.7.2. <i>Participarea artiştilor braşoveni la viaţa artistică din Europa Centrală</i>	196
V.7.3. <i>Participarea artiştilor braşoveni la viaţa artistică a Bucureştiului</i>	199
V.8. <i>Centrul artistic Braşov (1889-1918)</i>	200
VI. <i>Centrul artistic Braşov în perioada interbelică şi anii celui de-al Doilea Război Mondial (1918-1944)</i>	201
VI.1. <i>Braşovul interbelic</i>	201
VI.2. <i>Viaţa artistică</i>	203
VI.2.1. <i>Activitatea expoziţională</i>	203
VI.2.2. <i>Repere privind cronica şi critica de artă</i>	212
VI.2.2.1. <i>Cotidienele</i>	213
VI.2.2.2. <i>Revistele culturale şi literare</i>	216
VI.3. <i>Popularizarea artelor plastice şi învăţământul artistic</i>	219
VI.4. <i>Arta plastică în colecţii muzeale</i>	223
VI.5. <i>Monumentele de for public</i>	227

VI.6. <i>Arta plastică brașoveană în perioada interbelică</i>	234
VI.6.1. Artiștii brașoveni interbelici	234
VI.6.2. Artiști din alte centre artistice activi la Brașov în perioada interbelică	238
VI.6.3. Direcții și tendințe stilistice în cadrul artei brașovene interbelice	240
VI.7. <i>Participarea artiștilor brașoveni la viața artistică din România interbelică</i>	269
VI.7.1. Participarea artiștilor brașoveni la activitatea expozițională din România interbelică	269
VI.7.2. Aspecte ale reflectării creației artiștilor brașoveni în presa românească interbelică	275
VI.7.2.1. Revista „Gândirea”	275
VI.7.2.2. Presa bucureșteană	277
VI.7.2.3. Presa culturală transilvăneană	280
VI.7.3. Hans Mattis-Teutsch și avangarda artistică românească	281
VI.7.4. Artiști brașoveni la Balcic și Baia Mare	285
VI.8. <i>Centrul artistic Brașov (1919-1944)</i>	292
VII. <i>Centrul artistic Brașov în perioada postbelică (1945 - 1989)</i>	294
VII.1. <i>Brașovul în perioada postbelică</i>	294
VII.2. <i>Viața artistică</i>	297
VII.2.1. Cadrul instituțional	297
VII.2.2. Activitatea expozițională	300
VII.2.3. Repere privind critica și cronica de artă	304
VII.2.3.1. Cotidienele și săptămânalele	304
VII.2.3.2. Revistele culturale și literare	307
VII.3. <i>Popularizarea artelor plastice și învățământul artistic</i>	309
VII.4. <i>Arta plastică în colecții muzeale</i>	312
VII.5. <i>Monumentele de for public</i>	313
VII.6. <i>Arta plastică brașoveană în perioada postbelică</i>	315
VII.6.1. Artiștii brașoveni din perioada postbelică	315
VII.6.2. <i>Evoluția artei plastice românești în perioada postbelică</i>	324
VII.6.3. <i>Direcții și tendințe stilistice în cadrul artei plastice brașovene postbelice</i>	329
VII.6.3.1. Perioada realismului socialist (1945-1964)	329
VII.6.3.2. Arta plastică brașoveană în perioada liberalizării (1964-1971)	334
VII.6.3.3. Arta plastică brașoveană după 1971	336
VII.6.3.4. Cultul personalității lui Nicolae și Elena Ceaușescu în arta brașoveană	339

VII.7. <i>Participarea artiștilor brașoveni la viața artistică din România și străinătate în perioada regimului comunist</i>	340
VII.7.1. Aspecte ale reflectării creației artiștilor brașoveni în presa românească și literatura de specialitate în perioada regimului comunist	340
VII.7.1.1. Reviste culturale și literare	340
VII.7.1.2. Literatura de specialitate	343
VII.7.2. Participarea artiștilor brașoveni la activitatea expozițională din România și străinătate în perioada regimului comunist	344
VII.8. <i>Centrul artistic Brașov (1945-1989)</i>	346

ANEXE

Bibliografie	348
Repere cronologice ale evoluției centrului artistic brașovean (sec. XV-XX)	399
Index artiști plastici activi la Brașov (sec. XV-XX / 1989)	406
Lista ilustrațiilor	419
Ilustrații	425

Abrevieri

- ABPH - Arhiva și Biblioteca Parohiei Honterus,
Biserica Evanghelică C. A. din România - Parohia Brașov
- Arta - Arta. Revistă a Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Socialistă
România
- BL - Brassói Lapok. Politikai Napilap
- DN - Drum Nou
- DK - Die Karpathen. Halbmonatsschrift für Kultur und Leben
- GT - Gazeta Transilvaniei
- KZ - Kronstädter Zeitung
- SJAN Brașov - Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Brașov

Traduceri

- Conf. univ. dr. Sunhild Galter [tr. S. G.] (limba germană)
- Traduceri proprii [tr. n.]

Prolegomene la o istorie a centrului artistic Braşov (sec. XV-XX)

Centrul artistic Braşov nu a constituit anterior obiectul unei cercetări cu caracter monografic, care să analizeze evoluţia artelor plastice, dar şi a artelor minore, în corelaţie cu cadrul istoric, social, economic şi cultural în care s-au dezvoltat în fiecare epocă şi care să o integreze în contextul istoric general. Cu toate că anterior au fost aduse importante contribuţii cu privire la istoria artei plastice braşovene (Gernot Nussbächer, Maja Philippi, Mihai Nadin, Gudrun-Liane Ittu, Gheorghe Mitran, Iulia Mesea, Marius Porumb, Dana Jenei şi alţii), numeroase aspecte au rămas în continuare puţin cunoscute sau inedite. La rândul nostru, am fost în măsură anterior să aducem o serie de contribuţii cu privire la unele aspecte particulare ale dezvoltării centrului artistic Braşov din secolele XVI-XX şi unii dintre artiştii activi la Braşov în această perioadă. Pornind de la aceste premise, am considerat că doar o cercetare cu caracter monografic a centrului artistic Braşov poate fi de natură să constituie fundamentul integrării depline a artei plastice braşovene în discursul istoriografiei de artă, dintr-o perspectivă totalizatoare, care să pună în lumină interconexiunile sale cu arta transilvăneană, europeană şi românească, dar şi trăsăturile sale specifice, individualizatoare. Fără a avea pretenţii de exhaustivitate, am căutat să tindem spre aceasta la modul ideal, fără a ignora niciun aspect relevant al evoluţiei artelor plastice la Braşov în perioada studiată (sec. XV-XX). De asemenea, constatând că, de multe ori, arta plastică braşoveană a fost abordată din perspective culturale distincte am urmărit să oferim o prezentare unitară, de ansamblu, a dezvoltării centrului artistic Braşov.

Am căutat ca în cercetarea istoriei centrului artistic Braşov să analizăm evoluţia fenomenului artistic la Braşov în întreaga sa complexitate şi să evidenţiem dinamica schimbătoare a relaţiilor stabilite între diverşii actori socio-istorici implicaţi. Din aceste considerente am optat pentru o metodă de cercetare istorică structurată astfel încât să valorifice principiile sociologiei artei. Jean Duvignaud, cel ce poate fi considerat unul dintre fondatorii sociologiei artei, într-o încercare de fundamentare teoretică, arăta că: „...o operă de artă se situează în acelaşi timp în legătură cu intenţionalităţile unei epoci, ale unui grup, ale unui individ şi în tipuri de societate care presupun de fiecare dată diferite experienţe de raporturi umane [...] şi în legătură cu funcţia pe care arta o exercită într-un tip particular de societate.”¹ Faptul că

¹ Jean Duvignaud, *Sociologia artei*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1995, pp. 71-72.

schimbările istorice și tehnologice „modifică întregul complex de relații și raporturi sociale care se stabilesc cu opera de artă într-o configurație istorică particulară” a fost subliniat și de Walter Benjamin.²

Arnold Hauser, autorul celei mai importante contribuții la întemeierea sociologiei artei ca știință, a arătat în lucrarea sa fundamentală, *Sociologia artei*, că: „Perspectiva socio-istorică a unui grup omogen este indivizibilă. Încercarea de a separa domenii diferite ale culturii grupului unul de altul, oricât de tentantă și promițătoare ar fi din punctul de vedere al analizei structurale sau al teoriei cunoașterii, nu este cu siguranță acceptabilă din punct de vedere sociologic.”³ Alți cercetători, preocupați de stabilirea rolului pe care istoria artei îl are din punct de vedere istoric, au definit astfel rolul său: „Istoria artei reprezintă un domeniu particular al științelor istorice, arta exprimând sensul valoric al societății, felul în care societatea se percepe pe ea însăși.”⁴

Conștienți de limitele pe care aplicarea principiilor sociologiei le are în cercetarea istoriei și a istoriei artei, am preluat în cercetarea noastră de istoria artei doar acele principii și ipoteze formulate în cadrul sociologiei artei despre care am considerat că pot aduce o necesară clarificare asupra influenței factorilor de ordin social, economic, politic, cultural, dar și a celor ce țin de istoria mentalităților, asupra câmpului artelor plastice. Așa cum considera sociologul Jean-Claude Chamboredon: „...rolul sociologiei artei ar putea fi tocmai acela de a restitui artei istoria eliberată de efectul de *desistoricizare* propriu istoriei culturale”⁵. Corrado Maltese afirma: „Cele mai concrete contribuții la o formulare sociologică a problemelor istorico-artistice au fost aduse nu de sociologi, ci de istorici de artă adevărați...”⁶.

Ca atare, având în vedere considerațiile de mai sus, am cercetat istoria centrului artistic Brașov în mod sistematic, integral, documentând și analizând pentru fiecare epocă istorică a perioadei studiate (sec. XV-XX): dezvoltarea și administrația urbană, cadrul istoric, social, economic și cultural, principalele evenimente care au

² Cristian Nae, *Moduri de a percepe. O introducere în teoria artei moderne și contemporane*, București, Editura Polirom, 2015, p. 43.

³ Arnold Hauser, *The Sociology of Art*, Routledge Taylor & Francis Group, University of Chicago, 1982, p. 12 [tr.n.].

⁴ Carol Căpiță, Alin Ciupală, *Istoria artei și arhitecturii*, București, Ministerul Educației și Cercetării, 2005, p. 2.

⁵ Gheorghe Dinu (după Jean-Claude Chamboredon), „Producție simbolică și forme sociale”, în Gheorghe Dinu (antologie, traducere și prezentare), *Sociologia percepției artistice*, București, Editura Meridiane, 1991, p. 12.

⁶ Corrado Maltese, *Sociologia dell'arte. Estratto del vol. XII Enciclopedia universale dell'arte*, Venezia, Roma, Istituto per la collaborazione culturale, p. 675 [tr.n.]

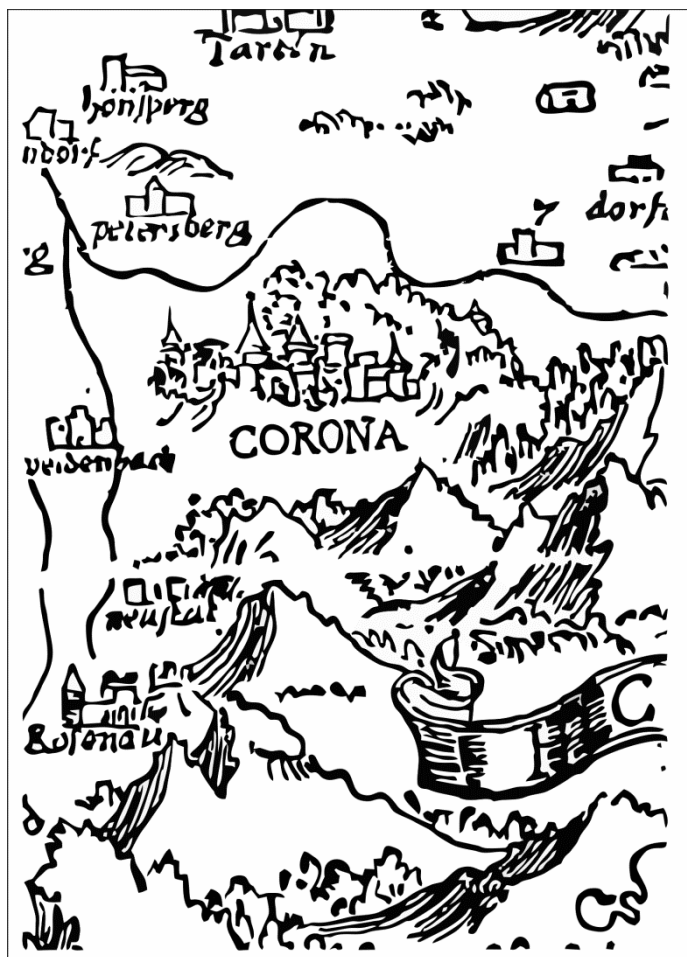
marcat evoluția istorică a Brașovului, direcțiile și tendințele stilistice, legăturile artistice ale Brașovului cu Moldova și Țara Românească și cu alte centre artistice transilvănene, dar și din Europa Centrală, activitatea expozițională, critica și cronica de artă, preocupările privind monumentele de for public, popularizarea artelor plastice, învățământul artistic, prezența artei plastice în colecții muzeale și organizarea vieții artistice. Am cercetat toate genurile și subgenurile artelor plastice ce s-au manifestat la Brașov: pictura (pictura de șevalet, pictura murală, pictura în miniatură, pictura pe sticlă, pictura decorativă, acuarela), sculptura (sculptura funerară, monumente de for public, sculptura arhitecturală, sculptura modernă) grafica (gravura, desenul, ilustrația de carte) și arta decorativă. Pentru artiștii activi la Brașov în secolele XV-XX am documentat și analizat: originea, statutul social și relațiile cu puterea politică, structurile generaționale, caracteristicile formării, influențele stilistice asimilate, etapele creației și opere reprezentative.

Totodată, am considerat că doar prezentarea evoluției artelor plastice la Brașov pe fundalul istoric specific fiecărei epoci, creionat în linii generale, oferă perspectiva necesară pentru înțelegerea întregii sale complexități. Realizarea unei cercetări științifice astfel structurate s-a impus luând în considerare faptul că orașul Brașov a cunoscut o evoluție istorică marcată de permanente schimbări politice, culturale, sociale și economice, care au făcut ca de la o epocă istorică la alta cadrul evoluției artei brașovene să cunoască transformări.

Fundamentul prezentului volum îl constituie teza de doctorat în istorie, „Centrul artistic brașovean în perioada secolelor XIX-XX (1815-1989)”, susținută în anul 2020 la Universitatea „Babeș-Bolyai” și apreciată cu calificativul *Summa cum laude*. Considerând că accesul la documente permite extinderea cercetării și la perioada secolelor XV-XVIII, am elaborat și adăugat tezei de doctorat capitolele care tratează evoluția istorică și a artei plastice la Brașov în această perioadă. Structurată în șapte capitole, lucrarea oferă o perspectivă de ansamblu a evoluției artei plastice în cadrul centrului artistic Brașov, de natură să depășească îngustul orizont local, prin identificarea și argumentarea caracteristicilor distinctive în raport cu evoluțiile artistice din spațiul transilvănean, Europa centrală și România, punând însă mereu în evidență legăturile stabilite cu alte centre artistice și influențele ce s-au exercitat asupra artei plastice brașovene.

Ne-am propus să reconstituim evoluția istorică a centrului artistic Brașov dintr-o perspectivă critică, de natură să permită verificarea și reevaluarea informației istorice oferite anterior în literatura de specialitate care a abordat problematica. În acest scop, am studiat și valorificat, de câte ori am avut posibilitatea, surse documentare primare, unele rămase până acum inedite. Sursele secundare (literatura

de specialitate) a fost parcursă într-o manieră critică, fără a prelua necondiționat informațiile, tezele și concluziile formulate de alți cercetători. Totodată, am căutat permanent să formulăm interpretări noi cu privire la evoluția artei plastice la Brașov. Lucrarea oferă o imagine de ansamblu a dezvoltării centrului artistic Brașov de la primele documente păstrate până în perioada contemporană.

Johannes Honterus
Chorographia Transylvaniae Sybembürgen (detaliu)
Basel, 1532

Lista ilustrațiilor*

Abrevieri

BN - Biserica Evanghelică C. A. Brașov - parohia Brașov, Biserica Neagră

BSM - Burzenländer Sächsischen Museum

BSNSB - Biserica Sfântul Nicolae, Șcheii Brașovului

MAB - Muzeul de Artă Brașov

MNB - Muzeul Național Brukenthal

Fig. 1. Anonim, *Ioan Botezătorul* (sec. XV), sculptură, BN, contrafortul I al corului, SJANBV, Colecția Albert Eichhorn, BV-F-00330-1-C-3-d.

Fig. 2. *Ancadrament* (sec. XVI), sculptură, str. Republicii (str. Porții / Căldărarilor), nr. 4.

Fig. 3. Anonim, *Maria cu Pruncul între Sfintele Ecaterina și Barbara* (cca. 1477), al secco 220 x 380 cm, BN, timpanul portalului de sud-est.

Fig. 4. Gregorius Pictor (1490 ? - 1553), *Portretul judei Lucas Hirscher III* (1535), ulei pe lemn de tei, 89,5 x 67 cm, semnat stânga sus, pe chenarul plăcii cu inscripție: „GR S f(ecit)”, MNB, nr. inv. 416.

Fig. 5. Franz Neuhauser junior (1763-1836), *Apollonia Hirscher* (1822), litografie, 45 x 31,9 cm, semnat și datat stânga jos: „Fr Neuhauser del. 1822”, MAB, nr. inv. 1199

Fig. 6. Anonim (copie după Gregorius Pictor), *Portretul lui Sigismund de Luxemburg* (sec. XIX), ulei pe pânză, fotografie de Carl Muschalek, colecția Albert Eichhorn, BV-F-00330-3-M-19, cutia V, P19, SJANBV.

Fig. 7. *Brașovul înainte de incendiul din 1689. Poarta Mănăstirii*, reproducere după *Das Burzenland*, III, 1, Brașov, 1928.

Fig. 8. Anonim, *Hermathena (Hermes și Atena)*, pictură murală în var, casele Albrich-Hiemesch-Giesel, Piața Sfatului, nr. 16.

Fig. 9. Anonim, *Pictură florală*, pictură murală (al secco), Casa Closius, Piața Sfatului, nr. 15.

Fig. 10. Anonim, *Legenda Profetului Iona* (detaliu), pictură murală, casele Albrich-Hiemesch-Giesel, Piața Sfatului, nr. 16.

Fig. 11. Anonim, *Portretul lui Valentin Hirscher*, ulei pe pânză, 105,7 x 82,4 cm, MAB, nr. inv. 2509.

Fig. 12. Sigismund Möß (?-1687), *Lespedea funerară a lui Georg Chrestel* (după 1672), gresie sculpată, pictată, 158 x 85 cm, Brașov, Cimitirul Evanghelic Central, str. Lungă, nr. 2.

Fig. 13. Anonim, *Lespedea funerară a lui Marcus Fronius și Simon Albelius*, (după 1713), gresie sculpată, pictată, 228 x 76 cm, BN, nr. inv. III.94.

* Ordinea reproducerilor nu corespunde întotdeauna consecutivității din lista ilustrațiilor. Au fost operate inversiuni ale anumitor imagini din considerente estetice.

- Fig. 14.** Anonim, *Lespedea funerară a lui Johann Mangkesch* (după 1699), gresie sculptată, pictată, 180 x 70 cm, BN, nr. inv. III.96.
- Fig. 15.** Anonim, *Lespedea funerară a lui Michael Hermann și Bartolomeus Seuler* (după 1715), gresie sculptată, pictată, 201 x 87 cm, BN, nr. inv. III.93.
- Fig. 16.** Anonim, *Lespedea funerară a lui Johann Drauth, Simon Drauth cel Bătrân și Simon Drauth cel Tânăr* (cca. 1710-1727), gresie sculptată, pictată, 80 x 180 cm, BN, nr. inv. III.98.
- Fig. 17.** Anonim, *Portretul lui Petrus Mederus cu familia sa* (1664), ulei pe pânză, 171 x 145,5 cm, nesemnlat, nedatat, BN, nr. inv. III/49.
- Fig. 18.** Anonim, *Portretul lui Simion Drauth cel Tânăr* (sfârșitul secolului XVII), ulei pe pânză, 105 x 82 cm, MAB, nr. inv. 2513.
- Fig. 19.1 și 19.2** Anonim, *Panourile celor zece virtuți* (cca. 1715-1741), lemn policrom, 120 x 300 cm BN, strana breslei croitorilor, nr. inv. III.47.
- Fig. 20.** Zugravii Grigore, Gheorghe, Ioan și Mihail Ranite, *Iisus Pantocrator* (1738-1740), pictură murală, turla Paraclisului Bunavestire, BSNSB.
- Fig. 21.** Zugravii Grigore, Gheorghe, Ioan și Mihail Ranite, *Scenă din Apocalipsul Sfântului Ioan* (1738-1740), pictură murală, pridvorul Paraclisului Bunavestire, BSNSB.
- Fig. 22.** Zugravii Grigore, Gheorghe, Ioan și Mihail Ranite, *Roata lumii* (1738-1740), pictură murală, intradosul arcului dintre naos și pridvor, Paraclisul Bunavestire, BSNSB.
- Fig. 23.** Zugravii Grigore, Gheorghe, Ioan și Mihail Ranite, *Adormirea Maicii Domnului* (1738-1740), pictură murală exterioară, zidul nordic al Paraclisului Bunavestire, BSNSB.
- Fig. 24.** Zugravii Ioan și Iancu și ucenicii lor, Constantin și Irimia, *Maica Domnului*, pictură murală, turla Paraclisului Înălțării Domnului, BSNSB.
- Fig. 25.** Zugravii Ioan și Iancu și ucenicii lor, Constantin și Irimia, *Judecata de Apoi*, pictură murală, pridvorul Paraclisului Înălțării Domnului, BSNSB.
- Fig. 26.** Anonim, *Portretul lui Samuel Herbert de Herbetsheim - tatăl* (1693-1747) (cca. 1740), ulei pe pânză, 86,5 x 69,5 cm, MAB, nr. inv. 237.
- Fig. 27.** Johann Ölhan Senior (?-1763), *Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen* (1727-1746), (cca. 1744-1746), ulei pe pânză, 82,5 x 65,5 cm, MAB, Nr. inv. 240.
- Fig. 28.** Johann Ölhan Senior (?-1763), *Portretul lui Joseph von Drauth* (1709-1762) (cca. 1750), ulei pe pânză, 87,5 x 72,5 cm, MAB, Nr. inv. 2514.
- Fig. 29.** Anonim, *Portretul protopopului Eustatie Grid* (după 1751), ulei pe pânză, 87,5 x 71,5 cm, Muzeul Prima Școală Românească, nr. inv. 36.
- Fig. 30.** Anonim, *Portretul lui Martinus Closius* (1687-1752) (cca. 1752), ulei pe pânză, 95 x 73,5 MAB, nr. inv. 248.
- Fig. 31.** Anonim, *Portretul Annei Maria Closius* (1726-1772) (1758), ulei pe pânză, 93,5 x 73,2 cm, MAB, nr. inv. 3538.
- Fig. 32.** Ioniță ot Brașov, *Maica Domnului încununată de îngeri* (1780), pictură pe sticlă, reproducere după *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXXVIII, fasc. 123-126, ianuarie-decembrie 1945.
- Fig. 33.** Theodor Georg Fronius (1741-1824), *Michael Weiss* (1569-1612), a doua jumătate a secolului XVIII (după 1770), acuarelă pe hârtie, 28,3 x 18,2 cm, BN.
- Fig. 34.** Anonim, *Portretul negustorului Panaioti Hagi Nicu* (cca. 1796), ulei pe pânză, 79,5 x 100 cm, nesemnlat, nedatat, Parohia „Sfânta Treime” Cetate, Brașov.

- Fig. 35.** Ancadrament de ușă (1786), casa negustorului Ioan Boghici (șirul Grâului nr. 3 / Piața Sfatului nr. 3), reproducere după *Das Burzenland*, III, Kronstadt (Brașov), BSM, 1928, planșa 81.
- Fig. 36.** Sigismund Rósa, *Brașovul la 1790*, gravură în aramă, reproducere după *Das Burzenland*, III, Kronstadt, BSM, 1928, planșa 109.
- Fig. 37.** Sigismund Rósa, *Brașovul la 1796*, gravură în aramă, reproducere după *Das Burzenland*, III, Kronstadt, BSM, 1928, planșa 110.
- Fig. 38.** Georg Gottlieb Schnell (1791-1843), *Un orășean sas din secolul al XVIII-lea* (cca. 1830-1842), litografie colorată, 13 x 19,7; 15 x 10,8; 20,2 x 16,3 cm, MAB, nr. inv. 534.
- Fig. 39.** Fr. Georg Fuhrman, *Brașovul în vechime* (1829), acuarelă pe hârtie, 45 x 69,3 cm, MAB, nr. inv. 252.
- Fig. 40.** Adalbert (Béla) Schäffer (1815-1871), *Portret de femeie (Elena G. Ioan)* (1839), ulei pe pânză, 75 x 61 cm, Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, nr. inv. 004.
- Fig. 41.** Anonim, *Portretul lui Oprea Țărcă* (1780/1787 ?-1871) (cca. 1830-1840), ulei pe pânză, 65,5 x 82,5 cm, nesemnat, nedatat, MAB, nr. inv. 921.
- Fig. 42.** Atanasie Istrătescu, *Portretul lui Hrisant Penetis* (1844), ulei pe pânză, 127 x 97 cm, semnat și dreapta jos, pe filacter: 1844 / Atanasie Istratescu, Colecția muzeală a Mănăstirii Horezu (Hurezi).
- Fig. 43.** Isidor Neugass, *Portret de femeie* (1847), ulei pe pânză, 100 x 80 cm, Muzeul Național Secuiesc Sfântu Gheorghe, nr. inv. A. 1185.
- Fig. 44.** Székely Bertalan (1835-1910), *Portretul librarului Németh* (1794-1874) (1856), ulei pe pânză, 69 x 56 cm, MAB, nr. inv. 276.
- Fig. 45.** Anton Fiala (1812-1863 ?), *Lupta de la Feldioara dintre Michael Weiss și Gabriel Báthori* (1848), ulei pe pânză, 64,8 x 79,3 cm, MAB, nr. inv. 256.
- Fig. 46.** Mișu Popp (1827-1892), *Autoportret*, ulei pe pânză, 49,3 x 39,5 cm, MAB, nr. inv. 50.
- Fig. 47.** Wilhelm Kamner (1832-1901), *Autoportret* (1860), ulei pe pânză, 39,5 x 33,5 cm, MAB, nr. inv. 127.
- Fig. 48.** Wilhelm Kamner, *Pod peste râul Timiș* (cca. 1857-1877), ulei pe hârtie, 28 x 67,6 cm, MAB, nr. inv. 298.
- Fig. 49.** Mișu Popp, *Sărbătoare în Poiana Brașov* (cca. 1864-1892), ulei pe pânză, 32 x 42,8 cm, MAB, nr. inv. 56.
- Fig. 50.** Samuel Herter (1830-1880), *Portretul Otiliei Boamben* (1872), ulei pe pânză, 95 x 77 cm, colecția Dr. Sânziana Migia, Brașov.
- Fig. 51.** Mișu Popp, *Portretul Mariei Găetanu* (1874), ulei pe pânză, 94,7 x 71,2 cm, MAB, nr. inv. 539.
- Fig. 52.** Mișu Popp, *Mihai Viteazul* (1881), ulei pe pânză, 100 x 75 cm, MAB, nr. inv. 71.
- Fig. 53.1.** Traian Mureșianu (1864-1901), *Sevastia Mureșianu* (1824-1879) (1890), gips, 67 x 49 x 22 cm, Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, nr. inv. 0014.
- Fig. 53.2.** Traian Mureșianu *sculptând bustul Sevastiei Mureșianu* (1890), fotografie, Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov.
- Fig. 54.** Elena Mureșianu (1864-1924), *Arme bosniace* (1888), tehnică mixtă pe hârtie groasă, 95 x 70 cm, MAB, nr. inv. 1146.
- Fig. 55.** Friedrich Miess (1854-1935), *Autoportret* (cca. 1913), ulei pe pânză, 58,5 x 43,5 cm, Colecția Ioan Georgescu, Brașov.

- Fig. 56.** Hans Bulhardt (1858-1937), *Autoportret* (1886), ulei pe pânză, 45 x 36 cm, MAB, nr. inv. 1331.
- Fig. 57.** Emerich Tamás (1876-1901), *Autoportret* (1899), ulei pe pânză, 43,8 x 30,5 cm, MAB, nr. inv. 813.
- Fig. 58.** Hans Bulhardt, *Țara Bârsei III* (1890), ulei pe pânză, 78 x 106 cm, MAB, nr. inv. 230.
- Fig. 59.** Friedrich Miess, *Primăvara (Dimineața)* (1914), ulei pe pânză, 111,5 x 221 cm, colecția Depner - Philippi - Wittstock, Brașov.
- Fig. 60.** Friedrich Miess, *Portret de femeie în port săsesc (Frieda Teutsch)* (1898), ulei pe pânză, 198 x 115 cm, MAB, nr. inv. 895.
- Fig. 61.** Arthur Coulin (1869-1912), *Autoportret* (1905), ulei pe pânză, 29 x 21 cm, MNB, nr. inv. 3053.
- Fig. 62.** Arthur Coulin, *Vedere a Brașovului* (1902), ulei pe pânză, 20,5 x 30 cm, colecție particulară, Germania.
- Fig. 63.** Arthur Coulin, *Țărănci din Țara Bârsei (Săsoaică și secuiancă)* (1903), ulei pe pânză, 86 x 60,5 cm, MNB, nr. inv. 212.
- Fig. 64.** Hans Eder (1883-1955), *Peisaj din Bruges* (1904-1907), ulei pe pânză, 80 x 80 cm, MAB, nr. inv. 2279.
- Fig. 65.** Hans Eder, *Piața de pește din Bruges* (1911), ulei pe pânză, 105 x 95,5 cm, MAB, nr. inv. 2781.
- Fig. 66.** Hans Mattis-Teutsch (1884-1960), *Portret de bărbat (tatăl vitreg)* (cca.1908), ulei pe pânză, 70,7 x 50 cm, MAB, nr. inv. 2783.
- Fig. 67.** Hermann Morres (1885-1971), *Piața Sfântului din Brașov pe ninsoare*, reproducere după *Die Karpathen*, V, ianuarie 1912 (1), nr. 7.
- Fig. 68.** Eduard Morres (1884-1980), *Bătrân*, reproducere după *Die Karpathen*, III, august 1910 (2), nr. 22.
- Fig. 69.** Fritz Kimm (1890-1979), *Dublu portret* (1914), reproducere după *Die Karpathen*, VII, august 1914 (2), nr. 22.
- Fig. 70.** Arnold Siegmund (1883-1914), *Portret de femeie (sora artistului, Hilda Wildmann)* (1911), ulei pe pânză, 111 x 81 cm, MNB, nr. inv. 1338.
- Fig. 71.** Margarete Depner (1885-1970), *Trei generații* (cca. 1916), ulei pe pânză, 105 x 80 cm, Siebenbürgische Museum Gundelsheim, nr. inv. 13.327/99.
- Fig. 72.** Harro Magnussen (1861-1908), *Johannes Honterus* (1898), bronz, beton, BN, inv. nr. IV. 2.
- Fig. 73.** Hans Mattis-Teutsch, *Flori sufletești* (1920), ulei pe carton, 67 x 59 cm, MAB, nr. inv. 1884.
- Fig. 74.** Hans Mattis-Teutsch, *Călărețul albastru* (1925), ulei pe pânză, 146 x 80,7 cm, Muzeul de Artă Cluj-Napoca, nr. inv. MA 5292.
- Fig. 75.** Hans Mattis-Teutsch, *Muncitori fizici și intelectuali* (1927), ulei pe pânză, 100,5 x 65 cm, MAB, nr. inv. 1883.
- Fig. 76.** Hans Eder, *Portret de bărbat* (cca. 1920-1925), ulei pe pânză, 90 x 70 cm, MAB, nr. inv. 3064.
- Fig. 77.** Ernst Honigberger, *Portretul lui Adolf Meschendörfer* (1920), ulei pe pânză, 94 x 65 cm, MAB, nr. inv. 277.

- Fig. 78.** Fritz Kimm (1890-1979), *Portretul Adei Hintz-Schnell* (1936), ulei pe pânză, 124 x 71 cm, Siebenbürgische Museum Gundelsheim, nr. inv. 98151/94.
- Fig. 79.** Karl Hübner (1902-1981), *Portret de femeie* (1933), ulei pe pânză, MAB, nr. inv. 4539.
- Fig. 80.** Waldemar Mattis-Teutsch (Ioan Mattis), *Peisaj cu trecere de cale ferată* (cca. 1930-1940), ulei pe carton subțire, 70 x 50 cm, colecție particulară, Brașov.
- Fig. 81.** Ernst Honigberger (1885-1974), *Soare* (1919), ulei pe pânză, 80 x 110 cm, colecția Depner - Philippi - Wittstock, Brașov.
- Fig. 82.** Hans Eder, *Natură moartă cu cactus* (cca. 1928), ulei pe pânză, 115,4 x 93,2 cm, MAB, nr. inv. 508.
- Fig. 83.** Hermann Morres, *Peisaj din Baia Mare* (1929), ulei pe pânză, 75 x 89 cm, MAB, nr. inv. 4569.
- Fig. 84.** Valeriu Maximilian (1895-1945), *Peisaj (vedere de pe Postăvarul)* (1933), acuarelă pe hârtie, 43,5 x 29,5 cm, MAB, nr. inv. 653.
- Fig. 85.** Gustav Kollár (1879-1970), *După ziduri* (1930), ulei pe pânză, 72 x 59,5 cm, MAB, nr. inv. 3283.
- Fig. 86.** Conrad Vollrath (Veleanu), *Promenada de sub Tâmpa* (1931), ulei pe pânză, 101 x 85,5 cm, colecția Ioan Georgescu, Brașov.
- Fig. 87.** Karl Hübner, *Sfântul Sebastian* (1931), ulei pe pânză, 133 x 88,5 cm, MNB, nr. inv. 1419.
- Fig. 88.** Hans Eder, *Răstignire la marginea satului* (1924), ulei pe pânză, 137 x 119 cm, semnat și datat stânga jos cu negru: *HE – 24*, Muzeul Național de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă, nr. inv. 48.
- Fig. 89.** Fritz Kimm, *Biserica Neagră* (1936), cărbune pe hârtie, 55 x 44,8 cm, BN, nr. inv. III/351.
- Fig. 90.** Heinrich Schunn (1897-1982), *Peisaj din Noua* (1928), cărbune pe hârtie, 36,5 x 50,5 cm, colecția Ioan Georgescu, Brașov.
- Fig. 91.** Josef Walter Strobach (1903-1983), *Scenă cu personaje purtând măști exotice* (1934), tuș pe hârtie, 25,5 x 22,5 cm, colecția Ioan Vlad, Brașov.
- Fig. 92.** Gustav Kollár, *Din Brașov* (1929), acuarelă pe hârtie, 40 x 29,7 cm, MAB, nr. inv. 1651.
- Fig. 93.** Hermann Morres, *Aspecte din Brașovul vechi* (1951), acuarelă pe hârtie, 43 x 64 cm, MAB, nr. inv. 1685.
- Fig. 94.** Margarete Depner, *Confesiunea* (cca. 1930-1940), bronz, 52 x 42 x 13,5 cm, colecție particulară, Brașov.
- Fig. 95.** Corneliu Medrea (1888-1964), *Bustul poetului Ștefan Octavian Iosif* (1929).
- Fig. 96.** Gheorghe Popa, *Bustul poetului Cincinat Pavelescu* (1936).
- Fig. 97.** Hans Eder, *Muncitor în construcții* (1948), ulei pe placaj, 90 x 60 cm, semnat și datat stânga jos în monogramă: „H.E. (19)48”, Siebenbürgische Museum Gundelsheim, nr. inv. 14983/0.
- Fig. 98.** Hans Mattis-Teutsch, *Abataj* (1950), tempera cu caseină pe pânză, 140 x 246 cm, MAB, nr. inv. 4570.
- Fig. 99.** Friedrich Bömches (1916-2010), *Instalarea troleibusului liniei orașului Stalin* (1959), ulei pe pânză, 119 x 83,5 cm, MAB, nr. inv. 660.

- Fig. 100.** Gustav Kollár, *În fața minei* (cca. 1950-1951), ulei pe carton, 70 x 100,2 cm, MAB, nr. inv. 207.
- Fig. 101.** Ștefan Virgil Mironescu (1904-1985), *Spre furnal* (1956), ulei pe pânză, 56 x 89 cm, MAB, nr. inv. 2834.
- Fig. 102.** Hermann Morres, *Scenă rustică* (1956), ulei pe pânză, 122 x 182,2 cm, MAB, nr. inv. 3078.
- Fig. 103.** Mihai Horea (1926-2014), *Muncitori forestieri* (1959), ulei pe pânză, 119,5 x 93 cm, MAB, nr. inv. 758.
- Fig. 104.** Ludovic Boroș-Roman (1928-?), *Viitori constructori învățând* (1959), ulei pe pânză, 124,5 x 104 cm, MAB, nr. inv. 755.
- Fig. 105.** Eftimie Modâlcă (1936-1991), *Energie electrică*, ulei pe pânză; 130 x 90 cm, (1963), MAB, nr. inv. 1402
- Fig. 106.** Ludovic Boroș-Roman, *Activitate* (cca. 1965-1966), ulei pe pânză, 140,5 x 202 cm, MAB, nr. inv. 1851.
- Fig. 107.** Eftimie Modâlcă (1936-1991), *Pădureanca* (1968), ulei pe pânză, 132 x 93 cm, MAB, nr. inv. 1951.
- Fig. 108.** Kaspar Lukas Teutsch (1931-?), *Împlinire* (1973), ulei pe pânză, 59,5 x 85 cm, MAB, nr. inv. 3055.
- Fig. 109.** Ilias Lafazanis (1939-?), *Tăcere* (1969), sculptură în piatră, 65,5 x 18 x 15 cm, MAB, nr. inv. 2028.
- Fig. 110.** Tudor Șerban (1953-2011), *Tors* (1981), sculptură în bronz, 40 x 23 x 20 cm, MAB, nr. inv. 2785.
- Fig. 111.** Florin Codre (n. 1943), *Icar I* (1971), sculptură în lemn, 115 x 33 x 40 cm, MAB, nr. inv. 2153.
- Fig. 112.** Renate Müller-Mildner (n. 1940), *Creatorii* (1971), colografie pe hârtie, 48,4 x 26,4 cm, MAB, nr. inv. 2431.
- Fig. 113.** Alexandrina Gheție (1935-2005), *Germinație* (1981), desen în tuș pe carton; 66 x 93 cm, MAB, nr. inv. 2817.
- Fig. 114.** Dorio Lazăr (1922-2004), *I. V. Stalin* (1951), Brașov, reproducere după Drum Nou, nr. 2155, 7 noiembrie 1951.
- Fig. 115.** Virgil Fulicea (1907-1979), *Andrei Mureșanu* (1973), Brașov.
- Fig. 116.** Ion Meiu, *Diaconul Coresi*, Brașov.
- Fig. 117.** Nicolae Enea (1926-2008), *George Barițiu* (1973), Brașov.
- Fig. 118.** Tudor Șerban, *Horia, Cloșca și Crișan* (1986), Brașov.
- Fig. 119.** Eftimie Modâlcă, *Portretul lui Nicolae Ceaușescu* (1979), ulei pe pânză, 96 x 76, 5 cm, MAB, nr. inv. 2612.

Monografia analizează, dintr-o perspectivă critică, istoria centrului artistic Braşov de la primele documente păstrate până în perioada contemporană (1989). Prezentarea evoluţiei artelor plastice la Braşov pe fundalul istoric specific fiecărei epoci, creionat în linii generale, oferă perspectiva necesară pentru înţelegerea complexităţii sale.

Istoria centrului artistic Braşov a fost cercetată în mod sistematic, integral, fiind documentate şi analizate pentru fiecare epocă istorică a perioadei studiate (sec. XV-XX): dezvoltarea şi administraţia urbană, cadrul istoric, social, economic şi cultural, principalele evenimente care au marcat evoluţia istorică a Braşovului, toate genurile şi subgenurile artelor plastice, artele minore, direcţiile şi tendinţele stilistice, legăturile artistice ale Braşovului cu Moldova şi Ţara Românească şi cu alte centre artistice transilvănene, dar şi din Europa Centrală, activitatea expoziţională, critica şi cronica de artă, preocupările privind monumentele de for public, popularizarea artelor plastice, învăţământul artistic, prezenţa artei plastice în colecţii muzeale şi organizarea vieţii artistice.

Privitor la artiştii activi la Braşov în secolele XV-XX au fost documentate şi analizate: originea, statutul social şi relaţiile cu puterea politică, structurile generaţionale, caracteristicile formării, influenţele stilistice asimilate, etapele creaţiei şi operele reprezentative. De asemenea, au fost evidenţiate interconexiunile centrului artistic Braşov cu arta românească, transilvăneană şi europeană, dar şi trăsăturile sale specifice, care îl individualizează.

Radu Popica
Braşov
12 august 2022